

UOT: 821(100)

İlahə Quliyeva*

MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCAN-BRİTANIYA ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİ HAQQINDA GÖRKƏMLİ ŞƏXSİYYƏTLƏRİN FİKİR VƏ MÜLAHİZƏLƏRİ

Açar sözlər: ingilis dili, ədəbi əlaqələr, Azərbaycan, multikulturalizm

Key words: English language, literary connections, Azerbaijan, multiculturalism

Ключевые слова: английский язык, литературные связи, Азербайджан, мультикультурализм

Prezident İlham Əliyevin 9 aprel 2013-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunan "Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı" dilimizin qorunmasında xüsusi yeri olan rəsmi sənədlərdən biri oldu. Məlumdur ki, Azərbaycan multikultural bir ölkədir. Burada hər bir vətəndaş öz mədəniyyətini, dilini, ənənəsini, etnik və dini dəyərlərini inkişaf etdirmək sahəsində bərabər hüquqlara malikdir. Müxtəlif mədəniyyətlərin, dinlərin və dillərin birgə "yaşadığı" ölkəmizdə dövlət dilinin qorunması, inkişafı, onun lüğət tərkibinə zərərli yad təsirlərin qarşısının alınması işində adıçəkilən sərəncamın çox mühüm əhəmiyyəti vardır. Dövlət Proqramının əsas məqsədlərindən biri də məhz Azərbaycan dilinin istifadəsinə və tədqiqinə dövlət qayğısının artırılmasını, Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsini təmin etməkdir.

Bu gün dünyada gedən inteqrasiya proseslərindən, qloballaşma dövrünün təsirlərindən heç bir ölkə yan keçə bilmir. Lakin inkişaf etmiş cəmiyyət öz mədəni, milli və mənəvi dəyərlərini mümkün olan dərin deformasiyalardan qoruyaraq böyük dəyişikliklər dövrünün çağırışına adekvat cavab verməlidir. Belə məsələdə dil faktının təsiri böyükdür, çünki dil millətlər və xalqlar arasında dialoqun əsas vasitəsidir. Dildə ən çox yad təsir dilə kütləvi şəkildə daxil olan əcnəbi mənşəli terminlərlə olur. İndi texnikanın inkişafı ilə bağlı dünyada davamlı olaraq yeni məfhumlar meydana gəlir və onlar əcnəbi adlarla adlandırılır. Təbii ki, biz bu sözlərin heç də hamısını öz sözlərimizlə əvəz edə bilmərik. Lakin bu sahəyə dövlət nəzarəti belə sözlərin kütləvi şəkildə dilə axınının qarşısını alır. Azərbaycan dilində terminologiya sahəsində işlərin tənzimlənməsi və koordinasiya edilməsi məqsədilə Nazirlər Kabineti yanında Terminologiya Komissiyasının, ölkəmizdə müxtəlif sahələrdə tərcümə işinin mərkəzləşdirilmiş qaydada və məqsədyönlü aparılması üçün Tərcümə Nərkəzinin yaradılması bu sahədə həyata keçirilən təqdirəlayiq işlərdəndir. Bu gün ölkəmizin müxtəlif bölgələrində ucaldılan "Ana dili" abidələri dilimizə olan hörmət və ehtiramın göstəricisidir.

Ana dilimizin qorunması və inkişafı naminə indiyə qədər həyata keçirilmiş dövlət siyasəti müstəqilliyimizin qorunmasında, möhkəmlənməsində mühüm rol oynamaqdadır, çünki dil xalqın, dövlətin varlığının ifadəsidir. Hər bir xalqı onun dili yaşadır. Dili olmayan xalq məhvə məhkumdur. Dili qorumaq xalqı qorumaq deməkdir. Bu gün isə dilimizin inkişafının əsas qarantı dövlətimizdir. Azərbaycan dili yüzillər boyu xalqımızın varlığının təəcəssümü olub. Komparativistika, ədəbi əlaqələr və tərcümə sənəti haqqında da geniş tədqiqatlar aparmış və sanballı məqalələr yazmış akademik İsa Həbibbəylinin bu sahədəki fəaliyyəti nəzəri-estetik fikrimizdə yeni mərhələdir.

* Azərbaycan Texniki Universiteti. E-mail: İlahə.@.mail.ru

Professor Qəzənfər Paşayevin tərcümələri və ingilis dilində çap olunmuş məqalələri Azərbaycan-Britaniya ədəbi əlaqələri kontekstində böyük dəyər kəsb edir.

Professor Zeydulla Ağayev və professor Şahin Xəlilli Azərbaycan-Britaniya ədəbi əlaqələri sahəsində görkəmli mütəxəssislər kimi yorulmadan böyük işlər görmüşlər. Onların ingilis dilindən Azərbaycan dilinə və əksinə, Azərbaycan dilindən ingilis dilinə etdikləri tərcümələr, ədəbi əlaqələrimiz üzrə apardıqları tədqiqatlar müstəqillik dövrümüzün ən səmərəli elmi işlərindən olmuşdur.

Tanınmış tənqidçi Qurban Bayramov görkəmli ədəbiyyatşünas alim, publisist və mütərcim, professor Vaqif Arzumanlı haqqında yazır: "Vaqif Arzumanlı çox dəyərli, həssas, Avropa ziyalılığı ilə Şərq ziyalılığını birləşdirən, çoxyönlü elmi-ictimai fəaliyyəti olan dost, alim, bəşəri miqyaslı ziyalı idi... Onun haqqında vaxtilə yazdığım məqalələrin birini "Uzaqları yaxınlaşdıran alim" adlandırmışdım... Bu onun nəinki elmi fəaliyyətinin, həmçinin insani fəaliyyətinin də, yaşam tərzinin də ən bariz, xarakterik və ona çox yaraşan xüsusiyyətlərindən idi... O, bu hissi təkcə ətrafına deyil, mühitinə, millətinə, əlaqə yaratdığı millətlərə belə aşılacaq bilirdi. Ətrafına birlik və dostluq şəfəqləri saçan və Azərbaycanı dünyaya tanımaq gücünə, enerjisinə, məsləkinə malik olan bu istedadlı ziyalımız olduqca zəngin, maraqlı, dəyərli bir alim-ziyalı ömrü sürmüş, yaradıcılıq yolu keçmişdir. Vaqif Arzumanlı ömrünün, yaradıcılığının palıtrası çox zəngindir, əlvandır, çoxçeşidlidir..." [1, s.14] Onun şəxsiyyəti və elmi fəaliyyəti haqqında müxtəlif illərdə xeyli məqalə və iki monoqrafiya yazılmışdır. Onun adı bir sıra xarici ölkələrdə nəşr edilmiş ensiklopediyalara salınmışdı. V.Arzumanlı Azərbaycan dilindən Litva dilinə, Litva, latış və rus dillərindən Azərbaycan dilinə ondan artıq kitab tərcümə etmişdi. Elmi əsərləri, kitab, monoqrafiya və məqalələri rus, Ukrayna, alman, türk, Litva, latış, eston, belarus, polyak, ərəb, fars, ingilis və başqa dillərdə nəşr edilmişdir.

V.Arzumanlı əllidən artıq xarici ölkədə işgüzar səfərlərdə və elmi ezamiyyətlərdə olmuş, bir sıra Beynəlxalq simpozium, konfrans və müşavirələrdə iştirak etmişdi. Görkəmli alim və tərcüməçi V.Arzumanlı 35 kitab və monoqrafiyanın, tərcümə əsərinin, həmçinin 1500-dən artıq elmi və publisistik məqalənin, müsahibənin müəllifidir: "Azərbaycan və Baltik xalqlarının ədəbi əlaqələri" (1972), "Əbədiyyətə qovuşan sənət" (1976), "Yaradıcılıq qardaşları" (Vilnüs, 1976), "Azərbaycan-Litva ədəbi əlaqələri" (1978), "Azərbaycan-Ukrayna ədəbi əlaqələri" (1982), "Azərbaycan-Pribaltika ədəbi əlaqələri" (1990), "1918-ci il Mart qırğınları" (1995), "Nizami Gəncəvinin dünya şöhrəti" (1997), "Tarixin qara səhifələri. Deportasiya. Soyqırım. Qaçqınlıq" (şərikli, 1998), "Azərbaycan Respublikası və türk ziyalılığının Mərkəzi Asiya və Şimali Qafqazda təşəkkülü" (2000), "Azərbaycan Diasporu (2001), "Mirzəşəfişünaslıqda yeni mərhələ (2005), "Azərbaycanın ən qədim şəhəri – Dəmirqapı Dərbənd" (2009), "Dədə Qorqudun qəbrinin izi ilə" (2012), "Mirzə Fətəli Axundzadə və Qərbi Avropa ədəbi-nəzəri fikri" (2012) əsərləri Vaqif Arzumanlının çoxşaxəli yaradıcılıq diapozonunu təsəvvürə gətirməyə yardımçı olar...

Vaqif Arzumanlının ən böyük xidmətlərindən biri də "Dədə Qorqud" ana kitabımızın Litva dilinə tərcüməsi faktıdır. Belə ki, əsər litvaca 1978-ci ildə Vilnüsə "Vaga" ("Şırım") nəşriyyatı tərəfindən çapdan buraxılmışdır ("Dədə Gorgudo sakmes". Vilnüs, "Vaga", 1978). Dastanı Vaqif Arzumanlı Azərbaycan dilindən litvacaya görkəmli Litva şairi və tərcüməçi Sigitas Geda (1943-2008) ilə birlikdə tərcümə etmişdilər. V.Arzumanlı həmçinin bu nəşrə yazdığı "Dədə Qorqud dastanları barədə" adlı ön sözün müəllifidir... Həmçinin, onun Mirzə Şəfi Vazeh haqqında tədqiqatı da, o dövrün mühüm elmi hadisələrindən idi... [2, s.14] Vaqif Arzumanlı ədəbi əlaqələr və milli münasibətlər sahəsində gənc alimlərin və mütəxəssislərin yetişdirilməsində fəal iştirak etmiş, 30-dan artıq aspirant, dissertant, doktorantın elmi rəhbəri, elmi məsləhətçisi olmuşdu.

Böyük ingilis romantik şairi Corc Qordon Noel Bayron yaradıcılığını iki yüz ilə yaxındır ki, gələcək nəsllə ötürən, müxtəlif dövrlərdə oxucuların marağını təmin edən amillər arasında başlıca yeri azadlıq ideyaları tutur. Məsələn burasındadır ki, şairin yaradıcılığında azadlıq motivləri yalnız qəhrəmanların fəaliyyət sferasını təsvir etməklə kifayətlənmir, həm də müəllifin özünün keçdiyi həyat yolunun bir parçası, ömürlüyünün ayrı-ayrı hissələri kimi mənalanır. Çünki daxilən azad və sərbəstliyi sevən şair gəncliyindən başlayaraq azadlıq ideyalarını özünün həyat prinsipinə daxil edir.

Bayron universiteti bitirdikdən sonra lordlar palatasında öz hüquqi yerini tutur. Bundan sonra Aralıq dənizi hövzəsindəki ölkələri səyahətə çıxır, Albaniya, İspaniya, Yunanıstan, Türkiyə və Kiçik Asiyayı gəzib dolaşır. Bu ölkələrin xalqları, onların adət-ənənələri və həyat tərzi ilə yaxından tanış olur. Şair səyahətdən aldığı zəngin təəssürlərdən sonra avtobioqrafik "Çayld Haroldun səyahəti" poemasını və sonradan "Şərq poemaları" kimi məşhurlaşan əsərlərini yazır. Bayron vətənə qayıtdıqdan sonra yenə də lordlar palatasında siyasi fəaliyyətini davam etdirir. O, palatada iki siyasi nitq söyləyir və bu nitqlər ona həm şair, həm də azadlıq çarçısı olaraq böyük bir ədəbi və siyasi dividend gətirir. Bu nitqlərində şair xalqın tərəfində duraraq xalq əleyhinə aparılan alçaldıcı siyasəti kəskin tənqid edirdi. Bayron çörək və iş istəyən fəhlələrin edam olunması hadisəsinə də kəskin etiraz bildirərək fəhlələri müdafiə edirdi.

Bayronun bu çıxışları cəmiyyət üzərində böyük təsir buraxsa da, nəticəsiz qalır və parlament fəaliyyətində onun ümidləri boşa çıxır. Belə olduqda lordlar palatasını həmişəlik tərkdən Bayron irticaya qarşı mübarizəsini əsərlərində aparmalı olur. Mənzum pəmflet və satirik janrlarda yazdığı əsərlərdə hakim dairələri – Tori hökumətini tənqid edirdi. Bayron özünün nitqlərində və satirik şeirlərində zorakılığa qarşı açıq-açıq etiraz edir, lordlar palatasını xalq qəzəbindən qorxmağa çağırırdı. Elə buna görə də palata onu siyasi cəhətdən təhlükəli hesab edərək ölkədən uzaqlaşdırmağa münasib bir şərait axtarırdı. Belə bir şərait yetişir və Bayron ona qarşı olan təhqir və həqarətlərə dözməyərək vətənini tərkdən məcbur olur. Sonrakı həyatını İsveçrə, İtaliya və Yunanıstanda yaşayan şair özünü italyanların və yunanların qurtuluşu uğrunda mübarizəyə həsr edir. Bayronun həyatının son illəri aydın sübut etdi ki, o, əsl azadlıq mücahididir. Böyük sənətkar ömrünün axırınadək azadlıq uğrunda mübarizədən əl çəkmir. Bayron yaradıcılığına daxil olan "Çayld Haroldun səyahəti", "Şərq poemaları", "Şilyon məhbusu", "Beppo", "Don Juan" poemaları və "Manfred", "Qabil" dramatik əsərlərində azadlıq ideyaları tərənnüm olunur.

Əsasən, lirik şair olan Bayron yaradıcılığında istiqlalçılıq uğrunda aparılan mübarizəyə həsr olunmuş şeirlər də geniş yer tutur. Hakim siniflərin qüsurlarını qəzəblə satirik şəkildə ifşa etmək və inqilabi mübarizəyə çağırışla yanaşı, Bayron yaradıcılığında bir ümitsizlik və kədər motivləri də özünü göstərir. Şairin dünyagörüşü və yaradıcılığında bu ziddiyyətlərin səbəbini isə o dövrün tarixi şəraitində axtarmaq lazım gəlir. Bayronu məşhur edən yaradıcılığının ikinci dövründə yazmış olduğu və ilk iki nəğməsi nəşr edilən "Çayld Haroldun səyahəti" poemasıdır. Bu poema bir neçə il ərzində, müxtəlif zamanlarda yazılmasına baxmayaraq, mövzu, janr xüsusiyyətləri baxımından bir-biri ilə uyğunluq təşkil edir. Bu poemanın qəhrəmanı Bayronun özü – şəxsi ömürlüyü ilə çox səsleşir. Ona görə də bu əsəri avtobioqrafik də hesab etmək olar. Bayron özü də Çayld Harold kimi səbatsız bir həyat yaşayır. Bu poemanın bu qədər uğur qazanmasının səbəbi də bəlkə elə bu idi. Bayron bu barədə yazır: "Bir gün gözümlə açıb gördüm ki, məşhuram". Bayronun əsərlərini onun düşmənləri də oxuyurdular.

Poemanın birinci iki nəğməsinin nəşri nəinki İngiltərə oxucularını, hətta dünyanın bütün qabaqcıl ziyalılarının diqqətini cəlb etdi. Elə ona görə də əsər bir ildə beş dəfə nəşr edildi. Poemanın bu qədər şöhrət qazanmasının başlıca səbəbi zamanın ən yaralı yerinə toxunması idi. Fransa inqilabından sonra ümitsizlik əhvali-ruhiyyəsinin burada poetik şəkildə təsvir edilməsidir. Böyük Fransa inqilabının bayraqlarında yazılmış "azadlıq, bərabərlik və qardaşlıq"ın əbədi təntənəsi şüarları əslində şəxsiyyətin əzilməsi, siyasi terrorun özbaşına və arasıkəsilməyən talanedicilərin müharibələrin təbliğinə çevrilmişdir. Poemanın bu iki nəğməsinə oxuduqca görürsən ki, əsərin qəhrəmanı Çayld ölkələrə səyahət etdikdə və bu ölkələrin qəhrəmanları haqqında danışıldıqca o, ikinci plana keçir. Bayron səyahət etdiyi İspaniya, Albaniya, Yunanıstan və Türkiyə ölkələri ilə bağlı öz təəssürlərini oxucularla bölüşür, bu xalqlara olan rəğbətini bildirir. Bu ölkələrlə bağlı yazdığı "Şərq poemaları" silsiləsində isə hadisələr daha maraqlı, təsvirlər daha cəlbedici verilir.

Bayronun bir sıra əsərləri Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş və nəşr edilmişdir. Hələ 1906-1907-ci illərdə görkəmli ədib və mütəfəkkir Əli bəy Hüseynzadənin nəşr etdirdiyi "Füyuzat" dərgisində ingilis şairinin yaradıcılığından ayrı-ayrı nümunələr ana dilimizə tərcümədə çap edilmişdir.

Sənətkarın “Qabil” dramı 1934-cü ildə, “Şərq poemaları” silsiləsindən üç poeması isə 1959-cu ildə Bakıda nəşr edilmişdir. Daha sonrakı illərdə Bayronun əsərləri ana dilimizə həm rus dili vasitəsi ilə, həm də birbaşa ingilis dilindən tərcümə olunaraq oxucularımızın ixtiyarına verilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Arzumanlı Vaqif. Azərbaycan-Pribaltika ədəbi əlaqələri. Bakı, “Maarif”, 1990.
2. Mirzə Şəfişünəşliqda yeni mərhələ. Bakı, “Maarif”, 2005.

THE IDEAS AND CONCLUSIONS OF THE OUTSTANDING PERSONALITIES ABOUT THE LITERARY RELATIONS BETWEEN AZERBAIJAN AND GREAT BRITAIN DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE

SUMMARY

The article deals with the opinion of İlham Aliyev about “State Programme” which provides the increasing of the native languages with other languages, including English.

As known, Azerbaijan is a state where multicultural values are considered the main element of development. Besides, the ideas and opinions of popular scientists and publicists such as G.Pashayev, K.Bayramova, V.Arzumanli and other personalities of Azerbaijan take a special place in the article. They always come out for the increasing of relations between Azerbaijan and Great Britain, also close literary relations of both nations.

Azerbaijan is an Eastern country, but Great Britain is a Western European country. Our economical, cultural and literary relations have always been at the high level. In our opinion, cooperation between Azerbaijan and Great Britain is a very important factor in our relations.

СУЖДЕНИЯ ВЫДАЮЩИХСЯ ЛИЧНОСТЕЙ О ЛИТЕРАТУРНЫХ СВЯЗЯХ АЗЕРБАЙДЖАНА И БРИТАНИИ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается высказывание Ильхама Алиева о «Государственной Программе», которая предусматривает развитие родного языка с другими языками, в том числе с английским языком. Как известно, Азербайджан – это страна, где мультикультурологические ценности являются основным элементом развития. Кроме того, в статье особое место занимают мысли и высказывания известных учёных и публицистов, таких как Г.Пашаев, К.Байрамова, В.Арзуманлы и другие поэты и писатели Азербайджана. Они всегда выступают за развитие отношений Азербайджана с Великобританией, а также за тесные литературные связи обоих народов.

Азербайджан – это восточная страна, а Великобритания – это западная европейская страна. Наши экономические, культурные и литературные связи всегда были на высоком уровне. По нашему мнению, сотрудничество между Азербайджаном и Великобританией является очень важным фактором в наших отношениях.